

כמיהה לעבר, תקווה לעתיד

הגר חג'ג'־ברגר*

תקציר. המחקר בוחן את חוויית הבידוד בחברה הישראלית בתקופת משבר הקורונה ומתמקד בסיפורים של המבודדים והמבודדות הראשונים בישראל. הוא מבוסס על עבודת שדה אתנוגרפית שהחלה במקרי הבידוד שלפני הסגר הקולקטיבי, ואשר כוללת ראיונות עומק עם 53 מבודדים ומבודדות, תצפיות, שיחות ויומן שדה. בהערת מחקר זו אתמקד בסיפורים מתוך שדה המחקר שיש בהם מרכיבים של נוסטלגיה וגעגוע. טענתי היא כי מבודדים ומבודדות רבים משתמשים בנוסטלגיה ובגעגוע כמקור ליצירת תקווה ולחיזוק חוסנם האישי והחברתי בזמן הבידוד. מרחב הבידוד משמש להם מרחב לימינלי שבו התרפקות על העבר מפיחה בהם תקווה לעתיד טוב יותר דווקא בתקופה של משבר ואי־ודאות.

מילות מפתח: נוסטלגיה, תקווה, COVID-19, אתנוגרפיה בהולה

מבוא

שניים בפברואר 2020. אחותי ובן זוגה חוזרים מסין ונכנסים לבידוד. הם סוגרים את הדלת אחריהם ומבקשים שלא נבוא לבקר. אנחנו, בני המשפחה, מרימים גבה ולא מבינים על מה המהומה.

עוברים ימים אחדים. יותר ויותר אנשים נמצאים בבידוד מניעתי בכתייהם לאחר ששבו מארצות נגועות קורונה או נחשפו לחולה מאומת. אני כבר נעה בין ריאיון טלפוני אחד למשנהו, כותבת יומן שדה ועורכת שיחות ממרחק שני מטרים עם אנשים במרחב הציבורי. עד סוף חודש מרץ ערכתי 53 ראיונות עומק עם מבודדים ומבודדות ועשרות שיחות ותצפיות במרחב הציבורי. הבידוד של אחותי ומשפחתה עורר אצלי שאלות ומחשבות רבות: מה עובר על מבודדים ומבודדות? מה הם מספרים בזמן הלימינלי הזה שבין תחילת השתלטותה של מגפת הקורונה על מהלך חיינו ועד הפיכתה לתפאורה הלא מחמיאה של הקיום האנושי? מה אפשר להבין מחוויית הבידוד בחברה הישראלית במאה ה־21?

יצאתי לשדה זה מתוך רצון לתפוס את הרגע ההיסטורי שמתהווה תוך כדי מגפה. אך לשדה יש גם חיים משלו – הוא מרחב סינגולרי, לימינלי וחמקמק, עם פוטנציאל אדיר לגילוי מבעים חברתיים ותרבותיים. שיטת המחקר הייתה "אתנוגרפיה בהולה" (חג'ג'־ברגר, 2018) – מושג שטבעתי במחקר קודם, ואשר מתאר אירועים ושותות חברתיים שנוצרים בהפתעה ונושאים

* ד"ר הגר חג'ג'־ברגר, החוג לטוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר־אילן

אני מודה לעמיתותיי אגט קראוס ומיכל אסא־ענבר על שקראו, העירו והאירו, ולדורית הרשקוביץ על ההרהורים המשותפים. תודה לכל המרואיינות והמרואיינים שפתחו בפניי את ליבם וגם את הדלת לביתם.

עימם אי־ודאות. אתנוגרפיה בהולה מתאימה לחקר משברים דוגמת המגפה העולמית, שתחילתה בראשית 2020 וסיומה אינו ידוע.

טענתי היא כי פרקטיקה של התרפקות נוסטלגית על העבר וכמיהה אל העבר בעת משבר קיומי ובתוך מרחב הבידוד מפיתה בקרב המבודדים והמבודדות תקווה לעתיד טוב יותר. לשם ביסוס הטענה אנתח סיפורים ששזורים בין עבר, המשמש כבסיס לעתיד ולתקווה, ובין הווה של אי־ודאות, שבו הולכים ומתבהרים האופנים שבהם המגפה המתפשטת משפיעה על החיים. בשונה מהתפיסה הרווחת שלפיה משברים ואירועים של אי־ודאות וסכנה קיומית מחלישים את החוסן חברתי והאישי, מחקר זה מראה כי מהסיפורים ומהעדויות שאספתי בעבודת השדה עולים גוונים של תקווה. מראיינים רבים בחרו להישען על זיכרונות קולקטיביים או אישיים כדי לחזק את חוסנם האישי, במקום לשקוע בעצבות. גישה זו של הישענות והתרפקות נוסטלגית על העבר עשויה ליצוק תקווה ולחזק את החוסן האישי והקולקטיבי גם באירועי משבר עתידיים.

נוסטלגיה ותקווה

המילה נוסטלגיה, שמקורה בשפה היוונית, מורכבת משתי מילים: נוסטוס (νόστος), שפירושה שיבה הביתה, ואלגוס (άλγος), שפירושה כאב. מאמצע המאה ה-19 נעשה השימוש במושג שגור בהקשרים של כמיהה וכיסופים מרירים-מתוקים לזמן שחלף ולא ישוב עוד. נוסטלגיה נקשרת להיבטים רומנטיים ולא־דיאליזציה של העבר תוך "מחיקת" אירועים לא רצויים מעל מדפי הזיכרונות. בתחילת משבר הקורונה, מבודדים הפעילו פרקטיקה שמשתמשת בנוסטלגיה כדי להתבונן על העתיד מתוך תקווה. אציג כעת כמה מסיפוריהם.

ראומה, אלמנה בת 75 מדרום הארץ, נמצאת בבידוד כבר יותר משבוע ומספרת על חייה עם בעלה בעירה דרומית לחוף הים. היא מספרת לי, "מצאתי את עצמי נעמדת מול התמונה שלו ומדברת איתו, שישמור עלינו". היא נכספת אל העבר ומביעה כמיהה להשיבו: "זו הייתה ישראל אחרת", היא אומרת, "כבר לא כמו היום. אם היו לומדים ומחזירים את האחריות המשותפת לגורל המדינה, לאזרחים, אחד לשני, המצב היה אחר". העבר נוכח בחייה ומעניק לה כוחות: "עברנו דברים קשים מאלו... לא בכינו, עבדנו, נלחמנו, עשינו מה שצריך". הנוסטלגיה היא אי מבטחים, בית, מקור לעוצמה. ראומה מבטלת את הסכנה הגדולה שבמגפה וטוענת כי בעבר היו סכנות גדולות מאלו. לצד זאת היא מספרת על חששותיה מהיצמדות עיוורת לחדש ושכחת הישן והטוב: "היום שוכחים מה זה להילחם עבור הבית. להילחם עבור הילדים, עבור החיים. הכול בא בקלות... שנסדר אותם בירושה... אני סידרתי להורים שלי קבר, אפילו את זה". היא כועסת על הדור הצעיר, שלדבריה מתנהג בחוסר בגרות ובחוסר אחריות חברתית. היא מהרהרת בתקופה שבה האנשים נהגו זה בזה באחריות ובסולידריות, ולשם הדוגמה היא מספרת על הבית שבנתה ומעלה זיכרונות על שכנות טובה ואחוות נשים שהייתה בשכונת מגוריה. היא מנגידה את התקופה ההיא לתקופה "חסרת הרסן", לדבריה, של הדור הצעיר. ראומה נזכרת איך כולם בנו את עצמם וקיבלו את הדין הקולקטיבי של התקופה – "לא התלוננו, עשו מה שצריך" – ומספרת על התקופה שבה הגברים נקראו למלחמה (מלחמת יום הכיפורים). היא חוזרת שוב ושוב בנימה נוסטלגית על הביטויים "ישראל של פעם", "ישראל אחרת" ו"מה שהיה", אך גם מדברת על תקווה לעתיד: "בלי עבר אין עתיד. צריך להיאחז

הערות מחקר לעת קורונה

בזיכרון, באמונה שיהיה טוב... ככה ילמדו לחיות בצמצום, זה השיעור של הדור הזה". היא קושרת את המשבר הכלכלי הצפוי מהתקופה הנוכחית לחוסר היכולת של הדור הצעיר להתנהל בתבונה ובאחריות קולקטיבית, ורואה בעבר כתקופה שאפשר ללמוד ממנה ולשנות על פיה את פני העתיד.

עבור רבקה, פנסיונרית בעשור השביעי לחייה, השיטוט במחוזות העבר במרחב הבידוד הוא מסע של התרפקות על ימים שהיו ואינם עוד. "הבזבזנות", היא אומרת, "היא שהובילה את כולנו למצב הזה". כמו ראומה אף היא מביטה על העבר במבט נוסטלגי: "ילדים היו ברחובות, הורים עסוקים בעצמם, ופעם בשנה אולי היינו הולכים לאכול גלידה בחוץ עם אבא, וזה היה קרנבל". היא ממשיכה לצייר זיכרונות ילדות, משוטטת ברחובות הצרים שצחוק ילדים מתגלגל בהם וקריאות של אימהות נשמעות מכל עבר לקראת רדת הלילה, מזמנות את הילדים הרעבים לארוחת ערב חמה. רבקה מלקטת רסיסי זיכרונות ופיסות של אירועים ותחושות ודוחקת הצידה את החיים שבהווה. בהביטה בעבר מתוך מסננת הזמן היא מנפה ממנו את הקשיים, המכשולים והמכאובים ומשכיחה מליבה את מורכבותו. רבקה מתייחסת להווה כאל נקודת עצירה שמחייבת התבוננות. היא אומרת, "אני לא מפחדת למות. המגפה הזו לא תהרוג אותי. אני מפחדת ממה שיקרה אחרי המגפה, שלא ילמדו מהזמן הזה". היא מתייחסת להווה ולמגפה כאפיוזדה שחייבים ללמוד ממנה כדי לבנות עתיד טוב יותר, מחכה שיתחיל הסגר הקולקטיבי, ומקווה שהחברה כולה תנצל את הזמן כדי להביט על העבר ולשנות את צורת החיים בהווה. הזיכרון הנוסטלגי משמש לה מקור של תקווה: "עוד יכול להיות כאן טוב, ברגע שכולם ייכנסו לבתים, וזה יקרה עוד מעט", היא אומרת בהתייחסה לסגר, "הדור הצעיר יבין שהוא לא יכול לחיות כאילו אין מחר. יש לו אחריות על המדינה". ככל שהעבר נוכח יותר, כך היא רואה את ההווה כמשהו שיש להאירו לקראת העתיד כדי להחזיר עטרה ליושנה ביום מן הימים.

ראומה ורבקה נזכרות בעבר בערגה. הן מטשטשות את הזיכרונות המרים ובוהנות את העבר כפי שהוא נבנה בעיני רוחן. מרחב הבידוד שנוצר בצל החשש מהמגפה מאפשר להן להביט לאחור ולנתח את תחלואי הזמן – הן של המגפה העולמית הן של החברה הישראלית – וכך להיערך טוב יותר לעתיד. המבט הנוסטלגי, המנכיח את הזיכרון שפעם היה פה טוב, נוסך בהן את האמונה כי שינוי עשוי להתחולל. לשם כך, הן טוענות, הדור הצעיר יצטרך לוותר על "חיי המותרות" ולא תהיה לו ברירה אלא להתעורר; "הם יתמלאו כוחות", אומרת רבקה, "המצב, התפשטות המגפה יעיר אותם משנתם ויאפשר להם תיקון". הנוסטלגיה משמשת להן חברה בימי הבידוד ומרחיקה מהן מחשבות מטרידות על עתיד לא ידוע. הן נעזרות בנוסטלגיה כדי לתכנן את העתיד. היא מאפשרת להן לדמיין עולם חדש-ישן מופלא שייבנה מתוך ההריסות החברתיות והערכיות ויחזק ערכי יסוד לקיום חברתי משותף.

חקר הנוסטלגיה באתרופולוגיה זכה לעדנה בעקבות מחקריו של פרד דייוויס בשנות השבעים. במחקרו החלוצי טען דייוויס כי נוסטלגיה מקורה בפחדים בהווה, באי-שביעות רצון ובאי-ודאות שמתעוררים בתקופות משבר (Davis, 1979). בשנים האחרונות הספרות מתייחסת לנוסטלגיה כאל מכשיר שבאמצעותו אפשר ללמוד על הקשרים פוליטיים והיסטוריים ועל בניית זהות בתרבות נתונה. יש הרואים בנוסטלגיה דרך ליצירת שינוי חברתי. הנוסטלגיה היא סיפור על אובדן של דבר מהעבר שרוצים להשיב להווה; היא משמשת רקע למאבק ולשינוי חברתי ודרך לחבר בין עבר, הווה ועתיד. היא פועלת כמראה שדרכה ניבטות השתקפויות נעלמות של תצורות תרבותיות מהעבר בתוך הווה של אי-ודאות.

געגוע ותקווה

סוגיה נוספת שעולה מתוך מרחב הבידוד קשורה ברגש הגעגוע ובשימוש בו כבמקור לתקווה. געגוע הוא כיליון הנפש, כנאמר בתהילים פד, ג: "כלתה נפשי". הגעגוע נוכח אצל הדור הצעיר, המקשר אותו לכמיהה עמוקה לדבר מה שאבד מחייהם בעבר הקרוב בשל משבר הקורונה, בניגוד לזיכרונות הנוסטלגיים שתוארו קודם, שנגעו באירועי עבר רחוק שאבדו עוד טרם המשבר הנוכחי.

גיל, בן 37 מאזור המרכז, מתגעגע לשתייית בירה עם חבר, להיכרות לא מתוכננת ולמגע אינטימי עם אישה, לספונטניות. הגעגוע שלו מלווה בחרדה מפני עתיד שלא ימומש, עתיד שבו חלומות יישארו בגדר פנטזיה שאי אפשר להגשימה. הוא חושש מהבדידות: "ככל שאני בודד יותר אני שוכח מי אני, אני חרד שלא אוכל להיות יותר מי שאני. [...] שאצא מהבית ולא אוכל ללכת חופשי". החשש מאיבוד הזהות האישית בתוך הכאוס הקולקטיבי מערער אותו, ועננה של עצבות מרחפת מעליו. אך מבעד לעננה מפציעה גם קרן של אור. למרות העצבות שאוחזת בו, גיל מנסה למצוא פתרונות לסיטואציות עתידיות: "אולי אצא מפה יותר מפוכח לחיים, ואולי הרבה מאיתנו נצטרך למצוא דרך חדשה ליצור קשרים, אולי להפגיש בין מתבודדים ומתבודדות... ליצור שינוי". הגעגוע לעולם שנותר בחוץ מכלה את נפשו של גיל, אך גם מפיה בו תקווה לשינוי ולחיים אחרים, מפוכחים יותר.

פולי, בת 40 מאזור ירושלים, מספרת כי חששה שלא יהיה לה לאן לחזור. היא נמצאת בבידוד ותוהה אם העולם שבחוץ ממשיך לנוע. "אני מתגעגעת לטיולים בסיני, יש לי חור בלב מחוסר בטבע, ללא חשמל וטלפון". פולי חוזרת לעבר לא רחוק שבו יכלה לנוע בחופשיות, שבו "אין קורונה, יושבים מתחת לכוכבים, שלובי ידיים או מחובקים. אני חושבת על זה, וזה ממלא לי את הלב... הייתי מאושרת, הבידוד עימת אותי עם זה, עם היות נוכחת בחיים. פה אני לא חיה ולא מתה". פולי מספרת כיצד הבידוד והמגפה לקחו ממנה את החירות לנוע, לגעת, להיות מאוחדת עם הטבע והעולם, וכיצד לדבריה "הבידוד חיזק את הצורך שלי להיות חלק, לא להסתכל על זה בתפיסה קורבנית. אין צירוף מקרים, אלא יש ממשיות שצריכה להתגשם; אני מדמיינת את הפלנטה חולה, כאילו חצי ממנה מוגלה". ההווה הוא עבורה מקור לחששות, אך העבר והשהות במרחבי הטבע הם מקור לנחמה: "אני רואה את הטבע מתעורר... יש לי תחושת בטן שיהיה טוב ביקום, הוא חוזר לעצמו, למה שהיה בעבר. העולם הולך למקום טוב יותר". שלא כמו גיל, שמספר על געגוע לאינטימיות ולקשרים אישיים, פולי מתייחסת להקשרים רחבים ואבסטרקטיים – געגועים לקשר עמוק עם הטבע. היא מקשרת את המגפה לחולי חברתי המתבטא בהתרחקות מהאני האמיתי ובפגיעה בטבע. היא מתכוננת בעבר הזה בערגה וכמהה לשובו של החיבור בין בני האדם לקוסמוס בעתיד שהיא רואה בחזונה. אפרת, בת 37 ממרכז הארץ, נמצאת בבידוד כבר עשרה ימים. היא מקשרת את המצב הקיים להתעוררות פוליטית שתבוא בהמשך:

ישנתי ברוטשילד [מאהל רוטשילד במחאת 2011], זו הייתה תקופה של התעוררות ראשונה עבורי. שום נגיעה פוליטית, עד אז... הגעתי במקרה, לעודד חבר טוב... התעוררתי לתודעה אחרת, למדינה שאני חיה בה. ובימים האחרונים פה, מה אפשר לעשות? לחשוב. אז עולות המחשבות על הריקבון ואיך מתנהלים, אפילו ביחס אלי, כאזרחית משלמת מיסים.

אפרת מזהה קו דמיון אישי בין אירוע המחאה החברתית ב-2011 ובין התפשטות המגפה, ורואה בשניהם אירועים שעודדו אותה להתבונן החוצה, על המקום שהיא חיה בו, ופנימה – על התנהלותה בעולם:

הייתה התרחקות [מאקטיביזם], וקצת אכזבה בשנים האחרונות... ואני מסתכלת אחורה ומתגעגעת לרוח הזו. הזיה... אם הבידוד עשה לי משהו הוא להזכיר לי מה שפעם האמנתי בו, אז אני חושבת הרבה על רוטשילד והמחשבות הללו ממלאות אותי. אני מאמינה שגם עכשיו אנשים יצאו לרחובות. זה בוער בהם, המגפה הזו היא ההתעוררות השנייה של העם ושלי לשינוי.

בתוך מרחב הבידוד אפרת נעזרת בזיכרון העבר ובהתרחקות מהאקטיביזם לאחר שהתאכזבה מהמחאה החברתית של 2011, שבה לקחה חלק פעיל. היא משתמשת במרחב הבידוד להתעוררות מחודשת של תקווה לשינוי. בניגוד לגיל ולפולי, שהגעגוע שלהם אל העבר מתבטא בצורך במגע אנושי ובתחושת שייכות, הגעגוע של אפרת מתבטא בצורך בהתעוררות עממית ובשינוי.

נוסטלגיה וגעגוע ממלאים תפקיד חשוב עבור אנשים הנתונים בבידוד. הנוסטלגיה אל הזיכרון המרי-מתוק של העבר והכמיהה אליו מופיעה בעיקר אצל הדור המבוגר. היא משמשת לאידיאליזציה של תקופה שאופיינה בעיניהם בערכים קולקטיביים, באחריות ובסולידריות, ויוצרת תקווה לעתיד שכוה. הגעגוע מופיע אצל הדור הצעיר יותר ומונע מאינדיווידואליזם ומערכים של חופש אישי וצמיחה, אך גם נתפס כמנוע לשינוי חברתי ולקבלת אחריות על היקום מצד האנושות. הנוסטלגיה והגעגוע גם יחד מבטאים בחוויה הסובייקטיבית של המבודדים והמבודדות זיכרון של דבר שלא ישוב עוד ומדגישים את הרצון בתיקון.

דיון בתקווה

עמנואל קאנט מעמיד את הפילוסופיה על ארבע שאלות. אחת מהן היא השאלה "מה רשאי אני לקוות?". מרטין בובר מפרש שאלה זו בספרו פני אדם: בחינות באתרופולוגיה פילוסופית וטוען כי בתוכה גלומים הדברים הבאים: "ראשית, שיש לי מה לקוות לו, שנית, שהרשות בידי לקוות, ושלישית, מתוך שניתנה לי רשות לקוות, הרי יכול אני ללמוד לדעת מה הוא שאני רשאי לקוות לו" (בובר, 2012, עמ' 6). מכאן שהתקווה מצביעה על הצורך האנושי למצוא דרך בעולם נטול רסן.

בהמשך לכך, פבסיץ' (Pavesich, 2011) מנתח את כתביהם של מקארתי ובלומנברג, משווה אותם לתפיסת התקווה של קאנט וטוען כי יש לכוון לתקווה רציונלית. הוא מצטט את מקארתי, שטוען כי התקווה שופעת מלנכוליה. לטענתו יש להבחין בין התקווה ובין אופטימיות ומשאלת לב, אך אל לה לתקווה להיות פסימית; תקווה כרוכה בהיות סוכן, בהיות חלק ממחוללי השינוי וחלק מכתבת ההיסטוריה עוד טרם בואה.

אנו יכולים לראות בנוסטלגיה ובגעגוע גורמים המפיחים תקווה במבודדים ובמבודדות ומחזקים בהם את האמונה שהעתיד יהיה טוב יותר. התקווה כמו מתפרצת מתוך שבר של ייאוש וכאב. ראוה ורכבה מציגות חוסן שנשען על תקופה שלדין אופיינה בסולידריות ובאחריות הדדית. את התקווה הן תולות בתהליך למידה העשוי להתחולל תוך כדי המשבר האפידמיולוגי.

גיל, פולי ואפרת נעים בין קהות חושים לניצני התעוררות. אך בעוד גיל מתייחס להשלכות האישיות של המשבר על חייו, פולי מקשרת אותו ליקום ולהתרחקות של המין האנושי ממקורותיו הטבעיים. היא רואה במגפה הזדמנות לחזור לאורח חיים מאוזן עם הטבע ושמידה על "הקוסמוס", במילותיה. אפרת מזהה בהתפשטות המגפה הזדמנות להתעוררות ולהתחדשות של מחאה חברתית. שלושתם מוצאים בבידוד מרחב שבו מתחברים העבר, ההווה והעתיד עד לכדי זיקוק תחושת התקווה. זו נותנת להם משמעות וכוח בימים של חוסר ודאות. דווקא שם, במרחב הבידוד, מתעוררים הנוסטלגיה והגעגוע, אך אינם מרפים את ידי המבודדים והמבודדות. אלה ניצבים מול האפשרות להיות או לחדול, והתקווה מקנה להם תחושת שייכות, אפשרות להתרפקות משותפת על העבר בתקווה לעתיד. היא יוצרת רצף זמן, כך שהעבר הסובייקטיבי מתקשר לקולקטיבי – לדבר שאנו סבורים שהיה נכון וטוב, לרצון להחיות אותו ולתקווה להגשימו בעתיד. אין זה משנה אם המרואיינים נזכרים בעבר כרגשות נוסטלגיה או געגוע. כולם כאחד אוהזים בעיקשות בתקווה להחזיר משהו, גם אם הוא סימולקרה ריקה של זיכרון העבר. כאמור, כל אחד מהמרואיינים והמרואיינות נוקט עמדה אישית שמשקפת פינה מפניוניה של החברה הישראלית, אך גם את עובדת היותם חלק מהתרבות המערבית במאה ה-21. הם מתבוננים בהווה על העבר ומבטאים רצון ליצור שינוי ברמה האישית, הלוקלית והגלובלית.

אפשר להתייחס לתקווה כאל גישה (Pavesich, 2011) – גישה הקוראת לשמור על האנושיות גם כשנמצאים בעיצומו של הרס מסורות, גם בתנאים של אי-ודאות. היכולת לאחוז בתקווה מצביעה על היותנו בני אנוש. במרחב הבידוד שהפגיש את המבודדים והמבודדות עם תחושות של נוסטלגיה וגעגוע מתגבשת התקווה, שאולי ממשיכה באקטיביות שמנסה להביא שינוי. מחקר נוסף יכול לבחון עד כמה האקטיביות שפרח בזמן המגפה בארץ ובעולם נזרע בתקופות הבידוד שלפני הסגרים. לאחרונה פרסם המוזיקאי ניל יאנג מאמר שכותרתו "Hope", ובו כתב כי אף שהתפרצות נגיף הקורונה והמהומות הגזעניות בארצות הברית הן נקודות לאחזור, הן גם מצוות עלינו לקוות: "I have hope and I feel it in my bones [...] We have [...] a great future before us — not an easy one, a great one".

את התנועה ממרחב הבידוד אל מרחבי המחאה אפשר לרמות לדימוי המערה שבלומנברג משתמש בו בספרו *Work on Myth* (Blumenberg, 1988). המערה, ממש כמו מקום הבידוד, היא מרחב מנותק, מאיים, קשה וחודר לתוככי הנפש. בחלל זה מתחוללת טרנספורמציה. השהים במרחב הבידוד מעלים מחשבות, מהרהרים בחייהם ובחיים בכלל, ואט אט מרחב הבידוד הופך למה שבלומנברג מכנה מקום נינוח. כמו המערה, שהיא הקוסמוס כולו, כך גם מרחב הבידוד הופך להיות עולם בפני עצמו שמניע תהליכים בעולם שמחוץ לו. כמו המערה, גם מרחב הבידוד מגן על הנמצאים בתוכו מפני איום חיצוני. הוא מאפשר להשתהות ולתהות על התבונה האנושית, ולשמר את התקווה שהיציאה ממנו תאפשר בריאה של מחשבות שיתורגמו לעשייה ולשינוי.

בעת כתיבתם של דברים אלו אני חוזרת ליומן השדה שכתבתי כשאני עצמי נכנסתי לבידוד עם משפחתי בחודש יולי 2020. ככל שחלפו ימי הבידוד כך בצבצו תחושות הגעגוע, וגם הנוסטלגיה לא איחרה לבוא:

שקט. הבית ישן. אני מצליחה לגנוב כמה דקות עם עצמי, להביט מהמרפסת איך העולם מתעורר. זיכרון מלפני כמעט 30 שנה מחזיר אותי לסגר בימי מלחמת המפרץ. כולם מאוחדים מול אויב מבחון, ומאוחדים גם בצפייה בשידורי "העולם הערב". עכשיו המדינה בוערת. אנשים עומדים זה לצד זה למול אפסיות הקיום אך ללא כניעה לקונקרטי. משבר כלכלי שבתקווה ובצורה מעוותת יוביל לשינוי ולאחדות.

כך חיברתי בעת השהות בבידוד בין זיכרונות העבר, מחשבות על החיים והצהרות עקיפות על תקווה לשינוי כלשהו וכניעה לגעגוע. כמו דייויס, גם אני רואה בנוסטלגיה מכשיר לעיצוב, לשימור ולהבניה מחדש של זהותנו (Davis, 1979). אני חוזרת לראיונות וליומן השדה ומעיינת בהם בדריכות ובהתרגשות. וכמו האנשים שראיינתי, גם אני מוצאת כי קרעי הנוסטלגיה והגעגוע אוצרים בתוכם תקווה, כפי שכתב ניל יאנג במאמרו: "Have hope. I feel a change".

מקורות

בוכר, מרדכי מרטין. (2012). פני אדם: בחינות באנתרופולוגיה פילוסופית. מוסד ביאליק.
 חג'ג' -ברגר, הגר. (2018). מולטיטופיה רוטשילד: מחשבות על זהות פוסטמודרנית במרחב של השתהות [חיבור לקבלת תואר דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים].

Blumenberg, Hans. (1988). *Work on myth*. MIT Press.

Davis, Fred. (1979). *Yearning for yesterday: A sociology of nostalgia*. Free Press.

Pavesich, Vida. (2011). The anthropology of hope and the philosophy of history: Rethinking Kant's third and fourth questions with Blumenberg and McCarthy. *Thesis Eleven*, 104(1), 20–39.